

Accademia Bulgara delle Scienze
Istituto Storico

Istituto Italiano di Cultura – Sofia

Le lotte secolari di italiani e bulgari per la creazione di uno stato indipendente

In occasione del bicentenario della
nascita di Giuseppe Mazzini
(1805–1872)

Casa editrice „Gutenberg“
Sofia, 2006

Българската академия на науките
Институт по история
Италиански културен институт – София

Българи и италианци през вековете в борби за независимост и държавност

По случай 200 години от
рождението на Джузепе Мацини
(1805–1872)

Издателство „Гутенберг“
София, 2006

April

U.S. NUCLEAR

U.S. NUCLEAR

U.S. NUCLEAR

ЕДНА НЕДОПИСАНА ИСТОРИЯ НА БЪЛГАРИТЕ ОТ XVIII ВЕК.

ИЗ РЪКОПИСИТЕ НА БИБЛИОТЕКАТА
НА МУЗЕЯ „CORRER“ ВЪВ ВЕНЕЦИЯ

Ана Влаевска

В библиотеката на музея „Корер“ (*Correr*) във Венеция се съхранява значителна по обем ръкописна сбирка, която досега не е била предмет на системно проучване с оглед евентуалното наличие в нея на материали за България. Далмация, Балканите и техните връзки с Венецианската република са може би най-често срещаните теми в тази огромна и само частично позната на научните среди сбирка. В последно време д-р М. Марчела Ферачоли и проф. Джанфранко Джираудо предприеха проучване и каталогизиране на материалите от нея, засягащи славянския свят. В резултат досега са излезли около 30 техни публикации в различни издания¹. Именно

¹ Първата част на каталога на материалите, засягащи Балканите, датира от 1994 г.: *Ferraccioli, M. M. Libri e manoscritti riguardanti le terre dell'Oltre-Adriatico nella Biblioteca del Museo Correr a Venezia (secoli XVI-XVIII), parte I, a cura e con un'introduzione di G. Giraud.* – In: *Atti e memorie della Societa dalmata di storia patria, vol. XVII/N.S. VI.* Roma 1994. Описанието обхваща целия том, а следващите му части са поместени в по-сетнешни томове на същото издание: ч. II, 1995 (целия том); ч. III и IV в т. XXIII/N.S. XII, 2001, 105–136 и 137–160; ч. V в т. XXV/N.S. XIV, 2003, 91–152. Останалите публикации са тематични: третираат документи, засягащи отделни страни и връзките им с Венеция или отделни етничес-

М. М. Ферачоли и Дж. Джираудо бяха така любезни да ме информират, че във фонд „Чиконя“ (*Cicogna*) на библиотеката се съхраняват материали, отнасящи се до българите².

Венецианецът Емануеле Чиконя (1789–1868), съдебен чиновник и голям библиофил, още приживе завещава на родния си град своята библиотека, съдържаща 40 000 тома книги и 4400 ръкописа (според информационната банка данни от 2003 г.). Чиконя съставя каталог на собствената си сбирка в 13 тома, който също се съхранява в библиотека „Корер“³. Библиотеката разполага и с една ръкописна картотека на сбирката, изготвена също през XIX век. Тръгвайки именно от тази картотека, М. М. Ферачоли и Дж. Джираудо успяват да установят, че 11 от съхраняваните във фонд „Чиконя“ кодекси са част от 300-те тома документи, събрани в процеса на подготовка на изданието *Illyricum sacrum* и по-късно

ки и социални общности. Пълна библиография на тези публикации (до 2004 г. вкл.) в: *Ferraccioli, M. M., G. Girando. Costantino ed il rapporto tra imperium e sacerdotium nell'opera storiografica dei Gesuiti Riceputi e Farlati (1720–1773). I codici ritrovati del Museo Illirico. – Diritto e Storia. Rivista internazionale di Scienze Giuridiche e Tradizione Romana, IV. Sassari, 2005, quaderno 4 (Nuova Serie), nota 2 (www.dirittoestoria.it/4/ Tradizione-Romana/Ferraccioli-Giurando-Constantino-imperium-sacerdotium.htm).*

² На единадесетте ръкописа, в част от които се съдържат и тези материали, са посветени две техни публикации: горецитираната (2004), в която са описани само част от кодексите съобразно темата, и едно пълно описание, все още под печат: *Undici codici del museo Illirico ritrovati nella biblioteca del Museo Correr di Venezia. – Orientalia cristiana periodica, 2006, n. 1.*

³ Този ръкописен каталог съдържа различни по характер описания на това огромно количество материали, разнородни както по състав, така и по стойност. Оценката за способностите на Чиконя да организира и систематизира натрупаните документи, дадена в биографичния речник на италианците, не е особено ласкава (вж. *Dizionario biografico degli italiani, vol. XXV. Roma 1982, 394–397 и по-конкретно с. 395*), но без неговите описания, самите те далеч не лесни за ползуване, би било почти невъзможно да се работи с този фонд.

разпръснати по обществени и частни сбирки. Както е известно, осемте тома на *Illyricum sacrum* излизат в периода 1751–1819 г. под името на йезуита Даниеле Фарлати (1690–1773). Но предисторията на това издание е твърде интересна и показателна за историографските концепции на неговите съставители. Материалите, за които ще стане дума, представляват част именно от тази предистория.

Идеята за написване на църковна история на Илирик принадлежи на йезуита Филипо Ричепути (Riceruti). Той прекарва немалко години в Далмация, където събира огромна по количество документация. В по-голямата си част това са копия, сред които има и немалък брой оригинални материали. През 1720 г. в Падуа, където той работи в йезуитския колеж, излиза неговият *Prospectus Illyrici sacri*, съдържащ описание на бъдещия труд. Подготвяната история е трябвало да се състои от четири части: епископски документи, документи от църковни събори, жития на светци и история на отделните манастири. Ричепути получава поддръжката най-напред на папа Климент XI и по-късно одобрението на Инокентий XIII. Според решенията на комисия от експерти, свикана специално по този повод, като модели за бъдещия труд е трябвало да се имат предвид *Annales ecclesiastici* на Бароний, *Acta conciliorum* на Лабе и *Acta sanctorum* на боландистите. В извършването на тази редакционна работа е включен и Д. Фарлати. Работата по изданието обаче напредва бавно, Ричепути търпи силни критики и след 1728 г. ръководството на ордена държи да контролира всеки готов том. Възникват и политически трудности, тъй като междуременно Ричепути променя концепцията на изданието – решава, че трябва да бъде подготвена и една гражданска история на Илирик, която да бъде въведение към църковната история. Това решение предизвиква веднага отрицателното отношение на Венецианската република, уплашена, че такъв подход може да предизвика съмнения върху легитимността на ней-

ното господство в Далмация. Благодарение на силните си връзки в Рим през 1740 г. Ричепути успява да получи одобрение и да разпространи проспекта на втори план за изданието, който предвижда да бъдат включени и гражданската, и църковната история на Илирик общо в 18 тома. Но през 1742 г. Ричепути умира и готовите ръкописи, написани „на латински, добре коригирани, на бяла хартия и с хубав почерк“⁴, остават неотпечатани. От този момент нататък издаването на *Illyricum sacrum* е поверено изцяло на Фарлати, който променя кардинално концепцията. Сега вече изложението върви по църковни епархии, следвайки най-вероятно модела на *Italia sacra* на Фердинандо Угели, публикувана двадесетина години по-рано във венецианската печатница „Колети“ (*Coleti*) – същата печатница, с която вече е било договорено публикуването и на *Illyricum sacrum*⁵. В резултат мястото, отделено на България в отпечатаните томове, е стеснено изключително много – обърнато е внимание почти единствено на покръстването на българите и на дейността на Кирил и Методий с оглед църковната история на Илирик. Но не такива са били плановете на Ричепути. Дори само от

⁴ Dizionario biografico degli italiani. Vol. XL. Roma, 1995, p. 48.

⁵ След смъртта на Фарлати именно синът на издателя, йезуитът Giovanni Jacopo Coleti, преподавател по класически езици в Падуанския колеж, се грижи за завършването и отпечатването на томове V–VIII на *Illyricum Sacrum*, изготвяйки сам т. VIII, който съдържа и подготвяния още от Ричепути и Фарлати, но основно преработен *Martyrologium Illyricum*, и подготвяйки един IX том, който не бива отпечатан по липса на средства. 300-те тома със събрани материали за изданието, известни още по онова време сред посветените в това дело под названието *Museo Illyrico*, първоначално биват съхранявани от Колети във фамилната печатница, но после той решава да ги подари на различни църковни прелати и институции. Така се разпръсва едно неопенимо богатство, от което днес са ни познати само отделни томове, съхранявани в Сплит, Загреб, Сан Даниеле ди Фриули, Падуа и, както се оказва, в библиотека „Корер“ във Венеция.

материала, събран в ръкопис 3226 от фонд „Чиконя“, става ясно, че в неговия проект за българската история е било предвидено отделно, самостоятелно място.

М. М. Ферачоли и Дж. Джираудо⁶ дават кодикологическо описание на ръкописа в неговия сегашен вид, изнасяйки полистните заглавия, но без да си поставят за цел да възстановят първоначалните съдържателни единици – нещо, което ще се опитам да представя тук, като предложа и някои идентификации на използваните извори, които съм успяла да направя до този момент. Държа да подчертая, че това са все още предварителни наблюдения – пълното разчитане на текстовете вероятно би могло не само да допълни, но и да промени някои неща.

В описанието на Чиконя за интересуващия ни ръкопис, носещ номер 3226 и надписан „Concilia“, се казва следното:

„Всичко, което се отнася до църковните събори, е махнато и бе заместено с различни откъси с историческо съдържание („pezzi storici diversi“). Започва с мъчение на св. Хрисогон и св. Анастасия, крале на България, и произход на българите, извадка от Византийска библиотека, т. XXV от Дю Канж, от „Български анали“, от Дандоло, от Муратори и т. н. Различни почерци, хвърчащи кòли“⁷.

В сегашното си състояние обаче материалът в ръкописа има съвсем друго подреждане. Не е ясно кога е извършено преподлепването и събирането наново на отделните свезки, но е ясно, че това е направено от страничен на този труд човек в един по-късен момент. Кодексът като цяло няма една номерация на листовете. Отделните свезки по принцип имат своя фолиация, която обаче никога не започва от л. I, т. е. отразява едно предишно разположение на листовете в

⁶ Undici codici... Изказвам им благодарност за това, че ми позволиха да се запозная с техния каталог, преди да бъде отпечатан.

⁷ Catalogo della biblioteca di Emanuele Cicogna di Venezia. Codici Manoscritti, vol. II, p. IX.

друг кодекс и освен това нерядко се сдвоява или прекъсва; има текстове, които са били пагинирани последователно, но са разделени и сега се намират на различни места в кодекса; има и сгънати наопаки вече пагинирани бифолии. В резултат на всичко това възстановяването на първоначалния ред вътре в свезките и между тях съвсем не е безпроблемно. Невинаги помага и анализът на почерците, понеже за немалка част от материалите възниква въпросът, дали почерците са различни, или пише една и съща ръка, но в различно време. В този смисъл ръкописът се нуждае от още по-детайлно кодикологическо проучване.

Ръкопис Сисогна 3226 съдържа значителен брой материали, които с едно-единствено изключение, „Мъчение на св. Христогон“⁸, имат историографски характер и в по-голямата си част се отнасят до българската история. Това са както преписи на цели глави от известни историографски трудове, така и целенасочено подбрани откъси, резюмета с добавени коментари на съставителя, отделни листове с бележки и цитати на латински и на италиански, с много задрасквания и поправки. Един от текстовете представлява започната и недописана цялостна история на България и именно той даде повод за заглавието на този доклад. Това със сигурност не са всичките материали върху българската история, събрани и обработени от Ричепути и сътрудниците му⁹, но и те са достатъчни, за да ни дадат представа, какво е знаел и върху как-

⁸ Този агиографски текст очевидно е част от подготвителните материали за *Martyrologium Illiricum*.

⁹ Напр. в ръкопис Сисогна 3223 е поместена една генеалогия на българските владетели; в ръкопис № 3224 има повече от 40 стр. за българската история (сред изворите е посочен Зонара). Внимателният прочит на каталога на Ферачоили-Джираудо, който всеки момент трябва да излезе от печат, вероятно ще даде още ценна информация в тази насока.

во е съсредоточавал вниманието си един италиански ерудит от първата половина на XVIII век.

Тук представям материалите за България не в последователността, в която са разположени в ръкописа, а според тяхната типология: точни преписи на чужди текстове, извлечения със или без коментар, компилации.

1. Първият материал¹⁰, на който ще се спра, е един калиграфски изпълнен дословен препис на глави VI и VII от дял втори на *Historia byzantina* от Шарл Дю Канж¹¹, в които е изложена българската история. Няма никакво заглавие, освен указанието в горната част на всеки лист: *Bibl. Byz. t. XXV*. Редуват се листове в голям и малък формат, като всеки параграф започва на нов лист. Последователността на текста е нарушена само на две места – липсват §§ 30 и 48 от гл. VII, но по всяка вероятност не става дума за пропуски на кописта, а за загуба на съответните листове. Проследяването на съдържанието ясно показва, че листовите в тази част са били подлепени и пагинирани по-късно, което на няколко пъти е довело до разминаване между последователността на текста и пагинацията¹². Освен това една цяла свезка се намира по-нататък в кодекса¹³. Тя е „подвързана“ в едно бифолио, чийто първи лист (сегашен 55) е първи и по съдържание: страна А на този лист съдържа въвеждащата част на гл. VI, т.е. текста за произхода на българите, и е писана с делови почерк, различен от основния за целия препис на двете гла-

¹⁰ Тази част е поместена върху листове с номерация от 55 до 116, която не винаги съвпада с последователността на текста.

¹¹ *Du Cange. Historia byzantina duplici commentario illustrata. Lutetiae Parisiorum, 1680; Du Cange. Familiae byzantinae. Historia byzantina duplici commentario illustrata. Venia, 1729.*

¹² Напр. по съдържание л. 107 предхожда л. 106, л. 108 е след л. 116, а на л. 109 е поместен последният § 50.

¹³ Л.л. 55–68 (началото и §§1–12) се намират на съвсем друго място, след „Мъчение на св. Хрисогон“.

ви от *Historia byzantina*¹⁴. Със същия почерк са изписани и редовете, които се четат на гърба на това бифолио (страна D; вътрешните две страни са празни) и които гласят: „De origine, primisque sedibus Bulgarorum variorum opinio“. От така означеното първоначално съдържание (или само намерение?) обаче е останал само текстът на страна А на бифолиото, а самото то е станало подвързия за листовите съдържания §§ I–XII на Дю-Канжовата *Historia byzantina*. Така въпросното „указание“, че става дума за различни мнения относно произхода и първите поселения на българите, става измамно¹⁵.

2. Свидетелство за друга форма на подготвителна работа върху българската история представлява още един материал, свързан с името на Дю Канж и обхващащ шест листа¹⁶. Този път изворът е посочен директно: „Ex Du Cange de Regnis Bulgariae“, но за разлика от предишния текст тук няма позовавания на използваните параграфи. Текстът не е дословно преписван, а представлява един вид резюме, изготвено по *Historia byzantina* (както и в предходния, най-вероятно е било използвано венецианското издание от 1729 г.). На пръв поглед остава впечатлението, че този материал може да има нещо общо с братиславската версия на труда на Дю Канж от 1746 г.¹⁷ и по-конкретно с двата синопсиса¹⁸, по-

¹⁴ Това трябва да е почеркът на ръководилия работата по събирането и подреждането на материала, тъй като този почерк се среща на много места в кодекса.

¹⁵ Позволявам си това може би донякъде комплицирано описание с идеята да дам известна представа за вида, в който намираме сега отделните материали в кодекса, още повече че това е най-ясният и като цяло безпроблемен за работа текст.

¹⁶ Листове с последователна номерация 126–131.

¹⁷ Carolo du Fresne Domino Du Cange Ilyricum vetus et novum seu Historia regnorum Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae, Bosniae, Serviae atque Bulgariae. Posonii, 1746.

¹⁸ Пак там, 86–87 и 104–105.

местени в това издание преди частите, отнасящи се до българската история. Конкретното сравняване обаче показва, че нашият текст (който може би е и по-ранен от братиславското издание) не ползва братиславския, а е самостоятелно изработен според труда на Дю Канж. И в него пасажите за отделните царе не са повече от ред-два, но важните дати не се пропускат, както това става в братиславските синопсиси, а и данните, на които се акцентира в двата текста, не са едни и същи. Че това са самостоятелни бележки по Дю Канж, става напълно ясно от пасажа¹⁹, отнасящ се до Борис, може би най-дългия от всички. Съставителят още по средата на изложението минава от латински на италиански, наблягайки на сведението за българските запитвания до папата и за папските отговори. Не обръща внимание на ролята на Теодора за покръстването на българския владетел, но не пропуска да се спре на т. нар. Фотиева схизма и да завърши с думите: „Колкото до Борис, живя и умря като светец [през] 896 г. в манастир“ („quanto a Bogori visse e mori santo 896 nel Chiostro“). Още по-голяма е намесата при резюмирането на сведенията за Комитопулите²⁰: не се пропускат някои подробности, отбелязват се данни, несъдържащи се у Дю Канж – например има отделен пасаж за св. Владимир, за „сръбско-рашката“ църква (*chiesa servo-rasciana*), следваща римските догми и ритуал²¹. Но сведенията за царете от Второто българско царство са резюмирани само на лист и половина²². Няма отклонения на италиански, но все пак не липсват някои кратки добавки, например за българската кръв на цар Петър²³.

Така резюмираният Дю-Канжов текст дава доста точна представа, кои моменти от българската история интересуват

¹⁹ Л. 126 v.

²⁰ Л. 127–129 v.

²¹ Л. 128 v.

²² Л. 129 v – 130 v.

²³ Л. 129 v.

най-много съставителя на бъдещото съчинение: покръстването на българите и историята на България през XI–XII век. Този тематичен интерес впрочем е характерен и за голяма част от останалите материали в кодекса.

3. Трети вид подготвителен материал представлява текстът, озаглавен *Annales Slavorum, Illyricorum et Hungarorum*²⁴. Обхваща четири големи листа делово писмо, като на първия лист горе вдясно е написано: *Andr. Danduli, Chronicon maj. seu Annales Veneti Mediolani an. 1728, Excerpta*. Това наистина са извадки от хрониката на Андреа Дандоло по изданието на Муратори, правени с оглед на поставената цел – да се направи компендиум от данни, отнасящи се до историята на интересуващите автора народи. Текстът върви изцяло по Дандоло, цитиранията са точни, няма коментари и вмъквания с едно-единствено изключение по повод покръстването на унгарския крал Стефан I²⁵. Съставителят е следвал стриктно задачата си, пропускайки всичко това, което не засяга директно и конкретно интересуващите го народи. Пропуска дори и сведенията за императорите, по чието време са ставали интересуващото го събития. А определено са го интересували събития, засягащи само южните славяни. Бохемия например отсъства напълно. Пропуснат е и пасажът за покръстването на Светополис, както е наречен Светополк у Дандоло, а у него този текст идва непосредствено след разказа за покръстването на българите, който от своя страна в нашия ръкопис е предаден дословно, без никакви съкращения²⁶. Пропуснат е и следващият пасаж за пренасянето на мощите на папа Климент от Кирил. Впрочем за дейността на Кирил и Методий в този ръкопис липсват каквито и да било сведения, а ако все пак става дума за тях, то те са само споменати.

²⁴ Листове с номерация от 49 до 52, последователна.

²⁵ Л. 50.

²⁶ Л. 49 v.

И така, по текста на Дандоло е изработен един съвсем не лош компендиум. С напредването на изложението дословното преписване на отделните пасажии със съответните пропуски и съкращения очевидно е ставало все по-трудно приложимо, поради което се преминава към резюмирането на няколко пасажа и дори на цели страници, като се предава най-важното от тях, което се отнася до южните славяни.

4. Всеки от разгледаните дотук три текста отразява отделен, обособен етап в събирането и обработката на материали за бъдещото съчинение. Към тях можем да прибавим и някои отделни страници със сведения, извлечени от труда на Йоан Лулич „*De Regno Dalmatiae et Croatiae libri sex*“ (първо издание 1666 г.). Веднъж под наслов „*Historia Diocletana*“²⁷ от ръката на калиграфа е преписан откъсът за произхода на българите. В друг фрагмент, озаглавен „*Dal Lucio. Bulgaria*“²⁸, трудът на Лулич е използван като източник на сведения за времето на Самуил. Тези сведения са поднесени в съпоставка с данните за същия период, извлечени от хрониката на Йоан Скилица (навсякъде в текста наричан Йоан Куропалат).

5. Един-единствен запазен лист²⁹ свидетелства, че е било замислено, а може би и реализирано системно ексцерпирание и от хрониката на Йоан Скилица³⁰ (на много места в ръкописа са цитирани пасажии от тази хроника). Въпросният лист представлява азбучен показалец на всички български царе с посочване на съответните глави от хрониката на Скилица.

²⁷ Л. 54–54 v. Както е известно, една хърватска версия на Дуклянската хроника попада в ръцете на Лулич през 1639 г. и е обнародвана в латински превод в неговия капитален историографски труд.

²⁸ Л. 122 v.

²⁹ Л. 99–99 v (принадлежи към втората група текстове).

³⁰ Томове 7–8 от *Corpus Byzantinae Historiae, venediis: ex Typographia Bartholomaei Javarina, 1729.*

6. Значителен интерес предизвиква използването на германски автори, чиито произведения за разлика от горесцитираните не са сред най-популярните източници на сведения за българската история. На няколко пъти е цитиран Франц Иренник (Franciscus Irenicus, 1495–1559)³¹, обаче не във всички случаи данните са наистина извлечени от неговата „*Germania exegesis*“ (1518) – някои от тях просто липсват в нея.

По-сложен е въпросът с посочването „*apud Vamb.*“ (и после „*ibidem*“), което намираме в края на всеки от 12-те фрагмента, поместени на л. 98–98 v под общото заглавие „*Annales bulgarorum*“, а също така на л. 102 в един фрагмент, онасловен „*Bulgari*“. Естествено веднага възниква асоциация с цитирания от Мавро Орбини Луполд Бабенбергски (Lupoldo Babe/n/bergio), „който повече от другите се позовава на Летописи за българите“ (*accostandosi più de gli altri a gl' Annali de' Bulgari*)³². В бележка към българския превод на „Царството на славяните“ за него се казва така: „Познат под името Луполд Бамбергски. Писател от XIV век“³³. Въпросът е, че дори в специализираната литература често се смесват двама съвременници и сънародници с близки имена: Луполд (Lupoldus) от Бебенбург (дн. Бембург, ок. 1297–1363 г.), прочут юрист, възпитаник на Болонския университет, и Липолд (Lyrpoldus), епископ на Бабенберг (дн. Бамберг), записан в същия университет 2 години по-рано (през 1314 г.), след това съветник на Карл IV. В критическото издание на съчиненията на Луполд от Бебенбург³⁴ освен едно сведение

³¹ Напр. на л. 227 или на л. 143–144 v.

³² *Orbini, Mauro*. Il Regno degli slavi. Pesaro, 1601, p. 420; бълг. превод: Царството на славяните. 1601. Откъси. С., 1983, с. 77.

³³ Царството на славяните, с. 159, бел. 96.

³⁴ MGH, Staatsschriften des späteren Mittelalters, IV. Band, Hahnsche Buchhandlung, Hannover, 2004. Интересуващият ни пасаж е от труда му *Libellus de zelo christiane religionis veterum principum Germanorum*, Цит. изд., с. 427.

за изпратените в България епископи Петър и Формоза не успях да намеря никаква близост с останалите пасажки, които се сочат като заети „apud Vamb.“. Така че поне за мен остава загадка както това, какво точно представляват тези *Annales bulgarorum*, цитирани и в „Царството на славяните“, и в разглеждания ръкопис, така и това, дали Липолд Бабенбергски не е автор на неидентифицирано досега съчинение, в което се третира и българската история.

7. Конкретна представа за кухнята на целия проект дава една следваща група материали, състояща се от отделни, разпръснати на различни места в кодекса листове³⁵. Някои от тях носят отделна пагинация, някои – не. По съдържание са разнородни, макар и на пръв поглед текстът да тече последователно и ако нямаше пренесена дума или започващо от средата изречение, би било много трудно да се установи има ли и каква е връзката между отделните листове. Това е така, защото визираните сведения се повтарят многократно, но са поднесени от различни гледни точки. Различието понякога се състои само в разминаването на една цифра в посочена година, например при дословно еднакво съдържание. Но източниците са различни и съставителят е скрупулъозен в тяхното използване.

Данните са подредени главно тематично: веднъж следват западноевропейски автори, втори път византийски. Латинските текстове се прекъсват от коментари на италиански. Срещат се бележки, в които например се посочва кой пасаж към коя глава би трябвало да бъде включен. Една от основните разработвани теми е тази за произхода на българите, за идването им на Балканския полуостров и взаимоотношенията им с авари, славяни и унгарци, за което са цитирани цели пасажки от (цитирам в превод) „Кедрин, Никита [Хониат], Агапий, Луполд Баварски(!), Иреник, Ландулф Сагакс,

³⁵ Листове 101–107 v, 111–116 v (л. 114 v и 115 r–v. са празни).

Орбини, Фулденски анали, Лулич, Зигиберт“ и др. Другата широко застъпена тема са събитията около покръстването на българите, поместени в хронологическите граници между 847 и 889 г. Съпътстващите ги коментари никак не са малко. Заслужава внимание фактът, че в отделен пасаж съставителят съпоставя събитията от времето на княз Борис с тези от времето на цар Калоян, отговорите на папа Николай и писмата на папа Инокентий III³⁶.

8. И така, какъв текст би се получил от обработката на целия този материал? Сега едва ли може да се даде еднозначен отговор. Поради това бих искала в следващите редове да представя единствения текст, който не е вече сбор от събрани сведения, а един опит те да бъдат организирани и интерпретирани, като дава представа за насоката, в която е бил замислен целият проект. Този текст обхваща 35 листа, написан е на италиански и е озаглавен „Origine delli Bulgari“ („Произход на българите“)³⁷.

Първото впечатление е, че макар и очевидно чернова, това е цялостен и завършен текст. Въведението³⁸, в което, както е обичайно, се разказва за произхода на българите, представлява кратка компилация, с преки източници съчиненията на Дю Канж и Мавро Орбини. Разположен е на две колони, като цитиранията вдясно не са обикновените маргинални съкращения, а разгърнати бележки, както в малко по-късно време можем да видим у Асеманий.

По-нататък изложението следва модела на Дю Канж: върви по царе, на които обаче е дадена поредна номерация, например: „Battaia Re Primo“, „Crunno Re Dodicesimo“ и т. н.³⁹ В тази поредица са намерили място и владетели, назо-

³⁶ На л. 103 v.

³⁷ Листове, номерирани от 63 до 98.

³⁸ Л. 63.

³⁹ Подобна, но несъвпадаща номерация намираме и в (най-вероятно) по-късното Братиславско издание на Дю-Канжовия труд.

вани „Ясен“ и „Добре“, и това не е единственото, което под-казва, че изложението в основни линии следва разказа на Мавро Орбини за българското царство. Но когато авторът стига до Борис и Омуртаг, или до Омуртаг и Борис, т.е. до проблема, кой всъщност е покръстил българите и кога, почти гладко течащият текст се изпълва с множеството добавки, задрасквания и поправки, които правят ръкописа труден и за разчитане, и за разбиране⁴⁰. Намирането на точното място на Борис в поредицата български царе и уточняването на хронологията на събитията, свързани с покръстването, очевидно са предизвикали сериозни затруднения у автора и той се връща поне на два-три пъти към този период в стремежа си по някакъв начин да успее да подреди известната му разнопосочна информация. Очевидно изложението на фактите и у Дю Канж, и у Мавро Орбини само по себе си не го е задоволявало. А дали е стигнал до задоволителен за самия него резултат, за съжаление не става ясно, поне от това, което се съдържа в този ръкопис. Така от Борис нататък за всеки „проблемен“ цар в текста са дадени по два относително завършени текстови варианта (ако се абстрахираме от задраскванията и добавките към всеки от тях), без единият от тях да е приет като окончателен. В този напълно чернови вид изложението преминава през периода XI–XII век, разгледан много подробно с обособяване на два подпериода, като по този начин се експлицират загатнатите у Орбини „първо междуцарствие“ (*interregno primo*), засягащо периода между царуването на Иван Владислав и Петър Делян, и „второ междуцарствие“ (*interregno secondo*) между Константин Бодин и цар Петър. Все така в два варианта е разгледана и историята на Второто българско царство⁴¹ до момента на неговото падане под ударите на османците.

⁴⁰ Л. 71–78.

⁴¹ Л. 86–98 v.

9. Трябва да се отбележи наличието на още един текст, относително кратък, чието възстановяване стана възможно едва след полистния преглед на целия ръкопис, тъй като съставящите го листове сега се намират на различни места в кодекса⁴². Въпросният текст на практика е единственият, който представлява завършено цяло, плод на целенасочена обработка на събраните сведения, като представя българската история от идването на българите на Балканския полуостров до 1396 г., накрая говори и за похода на Владислав Ягело, поставен в пряка връзка със съдбата на българската държава⁴³. Остава открит въпросът, с каква цел е било съставено това конспективно изложение: дали е трябвало да служи като проект за бъдещата, така и ненаписана история на България, или е било съставено с оглед на някаква друга необходимост.

Въз основа на изложеното дотук би могло да се направи следното обобщение: към 1742 г., когато умира Филипо Ричепути, или с други думи, две десетилетия преди Паисий Хилендарски да завърши своята история, в творческата лаборатория на проекта *Illiricum sacrum* практически е завършена подготвителната работа за написването на една „История на България“. Окончателното ѝ написване не се осъществява поради наложената промяна в генералния план на изданието. Това обаче не омаловажава извършената подготвителна работа, отразена в голямата си част в представения том. Тези материали дават достатъчно ясна идея не само за контурите, но и за проектираното съдържание на тази история, мислена във време, когато и в национален, и в европейски план въз основа на реконструкцията на миналото се оформя модерната идея за българска държавност.

⁴² Листовете носят следните номера: 142 (r-v), 145 (r-v), 140-141 v.

⁴³ Л. 145 v.

LE FONTI ITALIANE NEL PROGETTO DI EMANCIPAZIONE POLITICO-CULTURALE DELLA BULGARIA DI SOFRONIJ VRAČANSKI

Giuseppe Dell'Agata

Si fanno sempre più frequenti e convincenti le interpretazioni del primissimo gioiello della letteratura neobulgara, lo *Житие и страдания грешнаго Софрония*¹ come parte integrante di uno specifico programma politico-culturale, messo in atto da Sofronij, immediatamente dopo la sua fuga a Bucarest e rimodulato con fervore nel quadro degli incalzanti avvenimenti in Valacchia e Moldavia, che lasciavano fondatamente sperare in una prossima emancipazione politica dei Bulgari dal dominio ottomano grazie all'apporto determinante dell'Impero russo (nei diversi scenari di protettorato russo, autonomia regionale o addirittura statale).² A Bucarest Sofronij entra subito in contatto con i due „ambasciatori“ della comunità bulgara presso la corte dello zar: Ivan Zambin (di Vraca) e Atanas Nekovič (di

¹ Vorrei raccomandare il recente libro di *Armando Pitassio*. *Balcani nel caos. Storie e memorie di Vasilije Petrovič, Paisij Hilendarski, Sofronij Vračanski*. Edizioni Scientifiche Italiane, Perugia 2003, che contiene una traduzione italiana e un commento storico dell'opera.

² Vedi in particolare *Вера Мутафчиева. Книга за Софроний*. Sofia 1979 (2 ed.) e *Елена Сютор. Политически функции на интелектуалеца: Софроний Врачански*. – in *Софроний Врачански – Сборник изследвания*, под редакцията на Д. Караджова и Ст. Таринска, Sofia 2004, pp. 17–33.